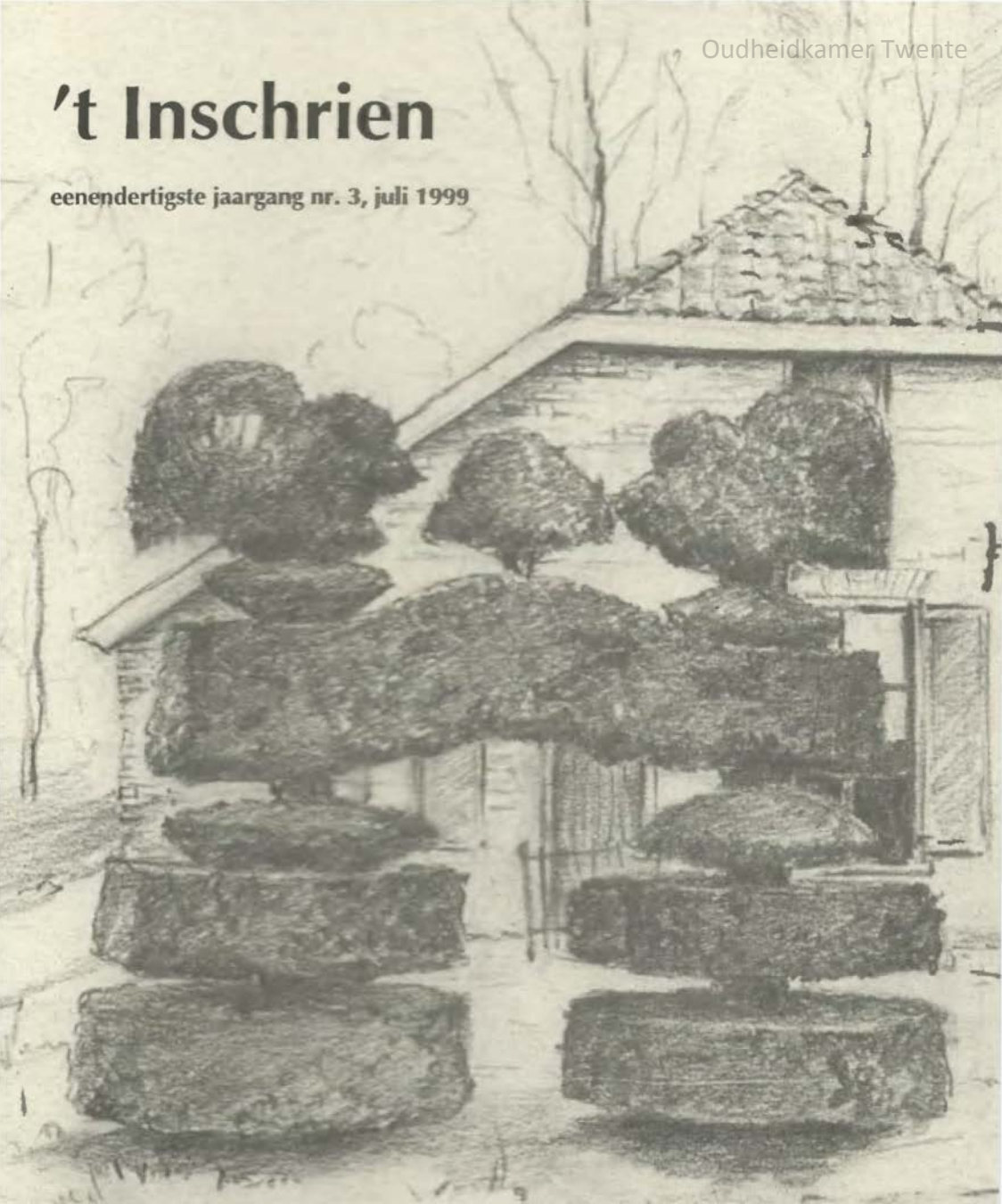

't Inschrien

eenendertigste jaargang nr. 3, juli 1999

kwartaaluitgave van het
VAN DEINSE INSTITUUT

'T INSCHRIEN

VAN DEINSE INSTITUUT - TWENTSE ACADEMIE VOOR STREEKCULTUUR

*Een inschrien is een vakje in de tuugkist waarin waardevolle zaken werden bewaard.***Redactie:**

A.J. Bolusset-Brunt, Parijs/Delden

A. Buter, Neede

H. Hagens, Almelo

H.A. Kleerebezem, Borne

J.J.H. Meijer, Hengelo

A.L.A. Wevers, Hengelo

Eindredacteur:

M. Paskamp-van Santen, Mander

Administratie:

Van Deinse Instituut, Het Elderinkshuis

De Klomp 35, 7511 DG Enschede

Tel. 053-4334577, Telefax 053-4340744

Abonnementsprijs f 15,- per jaar

Losse nummers f 5,- (excl. verzendkosten)

Postrekening nr. 7460146

Rabobank Enschede rek nr. 31.67.32.311,

Giro Rabobank nr.90.20.08

t.n.v. penningmeester Van Deinse Instituut

Aanleveren kopij

Artikelen voor 't Inschrien (zo mogelijk)
aanleveren op **diskette** mét **uitdraai** en
vermelding formaat.

Redactieadres:

M. Paskamp-van Santen,

Vleerhoeksweg 13, 7663 TK Mander.

Tel. 0541-680470

Overname van de inhoud, in welke vorm dan ook,
is niet toegestaan zonder schriftelijke toestemming
van de redactie.

Grafische vormgeving & Druk: SOWECO Almelo.

[ISSN 0166-3984]

INHOUD

- VDI kamer 1
- *Thea Kroeze* 1
- Uit het Elderinkshuis 2
- Van de streektaalconsulent
- *Gerrit Kraa* 5
- Woekeren met de erfenis
- *A. Buter* 7
- Streektaal helpt het Nederlands
- *Gerrit Kraa* 8
- Een stenen geheim
in de Oude Kerk te Borne
- *J. Hoogenboom* 12
- 'Recht door Zee',
een socialistische krant in
Twente rond 1900
- *A.L.A. Wevers* 14
- Rubriek 'Zwaleman'
- *Adriaan Buter* 20
- Het epitaaf in de Dionysiuskerk
te Welbergen
- *H. Reynders* 23
- Het dagboek der Ellende
- *D. Taat* 26
- Boekennieuws 30

...uit het Elderinkshuis

In de wandelgangen ...

Binnen het Elderinkshuis slaat zo zoetjes aan het vakantie-virus toe. Dat betekent dat we 's-morgens bij mooi weer buiten in de tuin koffie kunnen drinken. Voor de langrijdende automobilisten moet dat wel een aardig gezicht zijn, al die vrolijke mensen aan de koffie. Want er wordt wat afgelachen in onze 'pauze'! Het betekent ook dat de gangen wat leger worden want de eerste vakantiegezers zijn al vertrokken. De medewerkers trekken deze zomer zo ongeveer de hele wereld over, als ik het goed heb begrepen. Het ene vakantieoord klinkt nog exotischer dan het andere. Je durft het haast niet te zeggen als je, zoals ik, maar eens een jaartje overslaat en lekker thuis in Twente blijft. Het Elderinkshuis is momenteel dus een soort vogelnest met uitvliegende vogeltjes, die we na de zomer gezond en wel weer terug hopen te zien.

Activiteiten

Dit alles betekent niet dat de activiteiten op een lager pitje komen te staan. Integendeel, er wordt stevig gewerkt aan projecten die direct na de zomer van start moeten gaan. Want op **11 september** wordt de jaarlijkse **Monumentendag** gehouden, wat voor ons Instituut gepaard gaat met een open dag. Dat vereist altijd veel voorbereiding en werk. De presentatie-commissie begint daar lang van tevoren mee, aan de hand van het draaiboek van het vorige jaar. Dat draaiboek wordt elk jaar beter want bij elke gelegenheid haal je er weer foutjes uit.

Op **25 september** doet het Instituut mee aan de **open dag op de Oosterbegraafplaats in Enschede**. Die dag staat in het teken van het 100-jarig bestaan van de begraafplaats. Er is gelegenheid om de huidige cultuur rondom het begraven te bekijken, maar zeker ook die uit het verleden. Het is niet bij iedereen bekend, maar het VDI heeft een uitgebreide verzameling objecten die te maken hebben met dood en rouw uit het verleden. Ik heb het dan over sieraden, kleding, gebruiksvoorwerpen, prenten, bidprentjes, boeken en archiefmateriaal. De boeken en het archiefmateriaal geven een beeld van oude gebruiken rondom de dood. En altijd weer, als ik bezig ben met deze

BIJ DE OMSLAG:

POORT MET LEVENSBLOEM, SAASVELD (O).
IS ENKELE JAREN GELEDEN OPGERUIMD

Tekening: H. Paskamp

materie, sta ik er versteld van met hoeveel bijgeloof onze voorouders zich omringden als ze geconfronteerd werden met de dood. Het zou interessant zijn om een studie te maken naar vormen van bijgeloof, vroeger en nu.

In **oktober** organiseert het VDI in het kader van het jaar van de volkscultuur een **estafette op 10 scholen** in 10 verschillende Twentse gemeenten. De bedoeling is dat kinderen uit de ene gemeente op bezoek gaan bij een museale instelling in de andere gemeente en vice versa. Om wat op te steken van elkaars culturele verleden en om eens rond te kijken in een andere stad. Ze mogen daarbij hun grootouders meenemen want die kunnen vaak boeiend vertellen over gebruiken en de stad uit hun eigen jeugd. De opzet is dat de estafette in één dag uitgevoerd wordt, de plaats van start en finish is nog niet helemaal vastgesteld. De voorbereiding en begeleiding van dit project worden uitgevoerd door Karin Abbink, studente aan de Hogeschool voor Toerisme. De estafette is haar eindexamen-opdracht.

Computerbeheer

Het Instituut heeft inmiddels een nieuwe vrijwilliger voor het computer-beheer: Jan Scheringa. Zodat de huidige beheerders, Leo Verbeek en Jan Hannink met een gerust gevoel op vakantie kunnen gaan.

Jan Grönewold geboeid door correspondentie Cato Elderink

Op maandag, over het algemeen de meest rustige dag in het Elderinkshuis, zit Jan Grönefeld op zijn vaste plek in de eerste kamer rechts als je binnenkomt. Hij zit daar niet zichtbaar vanuit de gang, dus lekker rustig. En dat moet ook want hij houdt zich al lange tijd bezig met de nagelaten brieven en aantekeningen van Cato Elderink. Dat werk vereist een behoorlijke concentratie maar ik heb Jan toch maar gestoord om hem het een en ander te laten vertellen over zijn werk tot nu toe.

Maar eerst iets over hemzelf, hoewel hij dat niet zo nodig vindt. Jan komt oorspronkelijk uit Haaksbergen, hij volgde aan de HTS de studie chemische-techniek. Tot 1967 werkte hij in Utrecht in het laboratorium van een staalfabriek. Daarna ging hij wonen in Enschede en werkte tot 1990 op de Universiteit Twente. Hij gaf daar werkcolleges aan studenten over programmeertaal en het programmeren van computers in assembleertaal. In 1993, vlak na de verhuizing van de Oudheidkamer Twente naar het Elderinkshuis, werd hij vrijwilliger. Jan draaide mee in het rooster van de huishoudelijke dienst, tot de komst van de huismeester. Hij gaf te kennen dat hij graag iets alleen wilde doen en kreeg toen de kist met correspondentie van Cato Elderink onder z'n neus geduwd met het verzoek daar een inventarisatie van te maken.

Hij vertelt dan dat er in die kist ongeveer 500 brieven aanwezig zijn en 16 pakketten met aantekenschriften. Een klein deel daarvan is geschreven door Cato Elderink zelf, de meeste zijn van haar familieleden. De familie was nogal uitgebreid en daarom, om een beeld te krijgen van wie nou aan wie schreef, heeft Jan eerst een stamboom

gemaakt. Hij heeft alles gelezen en van elke brief een uittreksel gemaakt. Elke brief kreeg een nummer (met potlood!). De originele stapeltjes, allemaal netjes met een lintje samengepakt, heeft hij niet veranderd. De uittreksels liggen wel op datum-volgorde. Daarbij heeft Jan hoofdstukken gemaakt van afgeronde periodes, b.v. van 1892 tot 1894, de tijd dat Cato in Amsterdam werkte in het ziekenhuis. Of van Cato's zussen Nanni en Grietje, die in 1884 en 1885 op de kweekschool in Arnhem zaten en van daaruit 51 brieven schreven aan allerlei familieleden.

De oudste brief dateert van 1841 en is van Herman Elderink, Cato's vader. Het is een nieuwjaarsbrief, die hij op 10-jarige leeftijd aan zijn ouders schreef.

Bij het lezen van zo'n uitvoerige correspondentie ontstaat natuurlijk een beeld van het leven van de familie van Cato Elderink.

Wat Jan het meest is opgevallen, is dat ze zo intiem met elkaar waren, en zo gehecht aan elkaar. Ze genoten van elkaars brieven en schreven heel veel. Soms kletsbrieven over een nieuwe jurk of de smaak van appels, soms inhoudelijk aangrijpende brieven. De toon is meestal amicaal, 'beste ouders' in plaats van 'waarde ouders'. En altijd veel groeten aan de grootouders, de ooms en tantes en het dienstpersoneel.

Vaak ook wordt melding gemaakt van het

weer, van schaatsavonturen en verre wandelingen. Want ze liepen enorm veel, van Enschede naar Buurse lopen was heel gewoon.

Ook opvallend vindt Jan de gehechtheid aan de eigen stad, Enschede, 'een heerlijke stad'. Ze weten precies wat er te doen is op cultureel gebied en wie met wie gaat trouwen. Ook de koop en verkoop van huizen en fabrieken houden ze in de gaten. Ze schreven in goed Nederlands, met hier en daar Twentismen, maar thuis spraken ze plat. Hun leven was zeer agrarisch gericht. Ze waren ook zuinig: als de brief nog niet klaar was en het briefpapier was vol, dan schreven ze gewoon dwars door de al geschreven tekst heen. Het vergt een behoorlijke concentratie om dat gekriebel te kunnen lezen.

De vakanties brachten de vijf kinderen Elderink thuis door of ze gingen wandeltochten maken in bv. Duitsland of Zwitserland. Van daaruit stuurden ze dan brieven naar huis. In juli 1882 maakte Cato's broer Engelbert een voettocht door Thüringen, daarvan zijn zeven beschreven briefkaarten aan zijn ouders bewaard gebleven.

Naast de brieven beschikt Jan over zes aantekenschriften van Cato, waarin ze verslag doet van haar stroomtochten op de boer. Deels in dialect, deels in het Nederlands, beschrijft ze de oude verhalen en gebruiken zoals ze haar door de boeren werden verteld. De aantekeningen wil Jan uittypen, zodat ze beter leesbaar zijn. En dan zijn er nog meer dan 40 schriften, schrijfblocs en bundels losse papieren met o.a. volledig uitgewerkte lezingen.

Wat moet er gebeuren met al de informatie die naar boven komt uit de correspondentie? Jan zou het liefst op termijn een boek uitgeven, met veel illustraties. Daarvoor heeft hij een indeling in hoofdstukken al gemaakt. Hij realiseert zich dat een boek niet eenvoudig te schrijven is omdat de correspondentie niet compleet is. Hij weet ook niet hoe de brieven in het bezit van de Oudheidkamer Twente zijn gekomen. Elders, misschien in de familie Elderink, moeten nog meer brieven zijn. Als je die nou erbij zou leggen, dan zou je een compleet beeld van de familie Elderink krijgen en van de tijd waarin ze leefde. En dan pas kan Jan Gröneveld zeggen dat zijn werk er op zit.

Aukje Krommendijk

VAN DE STREEKTAALCONSULENT

Streektaal-niejs

Op dit momeant stoa-w vuur een antal activiteiten. As 't Inschrien oetkeump, he-w, (nem ik an) net nen bieeenkomst achter de rugge van domies, pastoors en alle leu dee wieder iets te maken hebt met koarkdiensten in de streektaal. Ze komt in Wierden tehope um met Dr. Anne van der Meiden noa te deanken oawer de kwaliteit van streektaal-koarkdiensten. Doar zeent hoe langer hoe mear van dat soort diensten, mear neet altied wordt d'r secuur um esprungen met de oawerzetting van de teksten in de taal van de stea woer 'n dienst plaats hef; ook de spelling rommelt mangs zo wat an; wat de inhoud betreft kö-j oe ofvroagen of 't mut goan zoas de traditie of sluur angef. Ook is d'r nog weainig oetwisseling as 't um cantorijen, koren en aandere zanggroepen geet, en dat gealdt ook de te zingen teksten. Dan he-w ook een adressenbestaand neurig, viej nemt kennis van wat 'n een of 'n aanderen bedach hef en zo verdan. Viej streeft d'r noa um in juli in Denekamp te beginnen met nen sticker-actie. In Freesland hebt ze zo'n blauw-wit pictogram met een meanske achter ne teunbaanke, en doaroonder steet Fries/Nederlands. Viej maakt hier net zonnen sticker, mear dan met de tekst Twents/Nederlands. Zonnen sticker heurt doar thoos, woer de klaant Twents kan spreken of woer de bediende Twents kan verstoan en/of spreken. De keus völ op Denekamp umdat doar vuur een poar joar ne aktie gangung um de streektaal wier niej leawen in te bloazen. Op 14 oktober hoppe viej nen studiedag te hoolden met as onderwerp: wat is het (practische) belang van oonze sproake in de zorg, het oonderwies, het bedrijfsleawen en de cultuur? Viej zeukt non de juuste leu vuur disse onderwerpen en ook de stea steet nog neet vaste. Doar tuskenduur zi-w gangs met lessen op skolen in de hele regio. Ook steet d'r een lespakket op stapel vuur ne serie skolen in Hellendoorn, mear dan wal zodöanig dat de serie ook te gebroeken is op andere skolen in andere plaatsen. Dat de streektaal ook bij jongeren in de belangstelling steet, blik al wal oet het succes van popgroepen as Normaal, Skik, de Kast, en zo verdan. Het gealdt ook vuur studeanten oet Eanske. In "Derde Almanak 1998-1999 van DSCC/DJCR 'Audentis et Virtutis' (444 bladzieden!) steet ook Het Twentsch Volkslied. Het thema van de almanakcommissie was "deurdonderen". Op bladzie 44 en 45 steet een verhaal oawer Streektaal/Van Deirse Instituut (in 't plat) op blz 47 stoat de Twentse samentrekkingen as "kumpdurgluutuut" en "jasanenrapophoesan" dan is d'r nog een gedich oawer "deurdonderen" (58); grappig is ook het gebroek van oonzen zilverpapieren sticker 'Tweants_as 't eaven kan'; den sticker kö-j gebroeken um twee bladzieden spegelschrijf gewoon te leazen. Dan is d'r nog iets wat studeanten en plat angeet: Op het verzeuk van het VDI hef nen studeant van Universiteit Twente, Danny de Vries, (Toegepaste Communicatie Wetenschap) ne enquête op ezat oonder 450 bedrieven (makelaars, garagehouders en winkeliers) oonder het motto Wie Twents spreekt krijt meer klanten! Het oonderzoek geet oawer de vraag: Wat is de handels-wearde van het Tweants, woer sprekt d'r nog hoevölle leu plat, en zo verdan. Viej zeent beniejd noar 'n oetslag.

Gerrit Kraa

Oldenzaal-Boeskoolstad

Brons: Jan Kip

Boeskoolmenneke

Ootmarsum-Siepelstad

Brons: B.H. Seiger

Sjalotje

1999 - HET JAAR VAN DE VOLKSCULTUUR

FOLKLORE - NU VOORAL EEN ERESALUUT AAN TOEN

Adriaan Buter

Net dik tien jaar, sinds 1987, richt Mariënheem, een van de Raalter kerkdorpen, rond de zomerzonnwende de midzomerstang op, afgekeken van een in Scandinavië levend volksgebruik. Een jonge traditie dus en een duidelijk voorbeeld van wat wel neo-folklore wordt genoemd.

Folklore, het in Engeland ontstane woord voor kennis en studie van het volksleven, heeft bij ons in het algemeen taalgebruik vooral de betekenis van laten zien hoe plezierig het leven vroeger was en daarom spreken wetenschappers liever van 'volkskunde'. Een wetenschap met ook onplezierige kanten. Maar neo-folklore is inderdaad overwegend van plezierige aard, ook al omvat het veel meer dan feestvieren. Dat leerde mij de voorlopige verkenning van het verschijnsel aan onze kant van de IJssel. Het doet zich voor op beide terreinen van de volkskunde, zowel de zakelijke als de 'geestelijke', die trouwens lang niet altijd te scheiden zijn. En van beide kun je veel plezier hebben. Neem nu de inrichting van onze tuinen. Een sterk groeiende hobby, nu niemand het echt meer nodig heeft om eigen kool en aardappelen te verbouwen, zoals de eerste generaties fabrieksarbeiders in de Twentse textieldorpen en -steden. Het tuinieren is sindsdien van noodzaak naar nut en vooral naar plezier verschoven. Het volkstuintje is niet meer echt populair, maar de eigen bloemenhof des te meer. Tuincentra zijn als paddenstoelen uit de grond verrezen en verdienen goud aan de verkoop van planten en sierelementen. Dank zij de containercultuur kun je als het niet vriest het hele jaar door je tuintje vol poten met planten van eigen of vreemde bodem. En wie daar niet genoeg aan heeft, plant daartussen kunstzinnige unica of op z'n minst een tuinkabouter uit de massa-industrie. Geen onderwerp voor traditionele elementen? Toch wel! Het knippen van buxus- of taxusstruiken tot voorwerpen van beeldende kunst was een voorbeeld van 'gezonken cultuurgood', afkomstig van het Franse hof, dat je in menig boerentuintje tegenkwam, meestal als een haan of andere vogel van eeuwig groen. Een fraai voorbeeld was nog in de jaren zeventig een enorm pauwenpaar in het hōfke van een boerderij in Saasveld, bekend bij iedereen die wel eens van Borne naar Weerselo reed. Op een gegeven moment was dit monument van volkskunst gesloopt, maar daarmee nog niet de traditie.

Bij honderden staan ze er weer, de groene beesten, in tuinen en particuliere parken, ten pleziere van voorbijgangers en bezoekers. Die laatsten zijn vooral de medeleden van de vele clubs van pleziertuiniers (meestal afdelingen van de Kon. Mij. voor Tuinbouw en Plantkunde, in de wandeling: Groei en Bloei). De zomerse tuinexcursies, voor niet-leden, vooral naar gerenommeerde landgoederen en woon-

boerderijen, mag je inmiddels wel bij de traditionele kalenderfeesten rekenen. Waarmee we ongemerkt bij de geestelijke volkskunde zijn beland.

Maar ons eerste terrein was nog lang niet afgegraasd. Tot de traditionele feesten, zowel van de jaar- als van de levenskring, behoren langzamerhand ook de etentjes buitenshuis. Pannenkoekenboerderijen zijn populair, maar een chic restaurant niet minder, zeker als dat op een boerendeel probeert te lijken. Daar hoort dan een streekgerecht bij, dat je overigens ook thuis kunt maken, met hulp van opoe of het Van Deinse Instituut. Ga je er voor uit, dan is formele kleding weer in, al lijkt me dit meer een voorbeeld van grillige mode dan van neo-folklore. Je weet trouwens maar nooit, hoe lang een traditie stand houdt.

Dat was vroeger niet anders. Nog eens bladerend in mijn standaardwerk 'Over-ijsselsche volksgebruiken' valt het me op hoeveel van de daarin besproken kalenderfeesten niet meer bestaan, althans niet in de oorspronkelijke vorm. Maar er zijn heel wat voorbeelden van 'oude wijn in nieuwe zakken'. Vooral bij het herleven van wat ooit elk jaar spontaan gebeurde, maar nu georganiseerd wordt. Het midwinterblazen, het klootschieten, de palmpaasoptochten, het aanbieden van de krentenwegge. Zelfs de zo spontaan beleefde paasgebruiken in Oost-Twente hadden waarschijnlijk het loodje gelegd zonder het particuliere initiatief van wijlen meester Bernink, die op eigen kosten de liedteksten liet drukken en onder de kerktoren in het land van de Dinkel verspreidde!

Blijft in dat land de VVV-rol beperkt tot het promoten van het paasgebeuren, andere kalenderfeesten hebben wel degelijk hun (voort)bestaan aan commerciële activiteiten te danken. Oude folklore vormt soms de aanleiding, zoals het Meuten in Markelo, een commercieel arrangement. Hetzelfde geldt voor de Twentse sagenroute. Maar vroeger werd ook menige kermis bij een boerencafé gehouden. Ook daarbij zien we nu combinaties van oud en nieuw, zonder dat verandering een verbetering hoeft te zijn. Een feesttent bij het paasvuur (dit jaar in Lochuizen) hoeft van mij niet. Maar hier geldt het woord van de pastoor van Tilligte, steevast door Jan Jans geciteerd: "A'j de veuroetgank zo lange meugelijk tegenhoudt, dan geet 't nog had genog!" Kijk maar naar de onstuitbare opkomst van de disco, die het 'bal na' vrijwel heeft verdrongen (in Olst gebeurt het nog na een toneeluitvoering).

De jeugd van nu heeft kennelijk niet meer genoeg aan incidentele dansavonden, zoals ze nu ook elk weekend traditioneel bier per meter bestelt in het café. Over neo-folklore gesproken! Maar er zijn ook verheffender voorbeelden te vinden. In onze feestcultuur laat de samenzang het steeds verder afweten. Ook de fluitende slagersongen is verdwenen. Kinderen zingen alleen nog op de muziekschool en verder wordt muziek slechts passief beleefd, al dan niet via de walkman. Maar wel zie je op feestjes steeds vaker de middeleeuwse troubadour optreden, compleet in minstreelpak en met oude muziekinstrumenten. Alsof de schutters van Diepenheim hun kelen hebben geschraapt! Een inmiddels populaire manier om bruiloften en jubileumfeesten

op te luisteren. Het vieren daarvan neemt overigens zienderogen toe. Elke gelegenheid wordt aangegrepen voor een feestje. Heel populair is inmiddels de 50ste verjaardag. Door een pop voor het huis (Abraham of Sara) worden ook de voorbijgangers daarbij betrokken.

De feesten van de levenskring worden afgesloten met de uitvaart. Ook deze plechtigheid is op zoek naar nieuwe tradities. Dat begon al met de crematie ter vervanging van de begrafenis. Inmiddels algemeen aanvaard als gelijkwaardig aan het 'ter aarde bestellen' dat sinds de tijd van Karel de Grote als normaal werd gezien. Maar toch niet voor iedereen bevredigend zonder het (wie weet hoe lang al) gebruikelijke grafritueel. Dus wordt er opnieuw (maar nu alleen de as) begraven en geëxperimenteerd met wat ooit misschien tot algemeen uitvaartgebruik zal behoren.

Veel van die proeven zullen het wel nooit zo ver brengen, maar ook dat is normaal binnen het heus niet zo starre terrein van de folklore. Dat Diepenheim niet het ooit geplande rozenstadje is geworden, maar nu veel onbegrepen moderne kunst moet torsen, kan ik me toevallig herinneren, maar hoeveel mislukte pogingen tot neo-folklore zullen er niet zijn geweest? Wat wel is gelukt, spreekt het meeste aan. Het Goorse School- en Volksfeest bijvoorbeeld, dat de plaats heeft ingenomen van de vroegere Bissing, ook zo'n gezellige en bindende factor voor de hele regio.

Naast de vaste prikken van (inter)nationale nieuwe feestdagen (moederdag, Valentijnsdag, boomfeestdagen enz.) is er aan min of meer nieuwe zomerfeesten geen gebrek in dit land over de IJssel. De leu van de oude ambachten kunnen ze al lang niet meer bijhouden. Wat wel mogelijk is en wat bovendien zeker beklijft, is stimuleren van het edelambacht van de beeldende kunstenaar. Naast de niet-figuratieve zijn in onze dorpen en stadjes heel wat kunstwerken te zien, die facetten uitbeelden van het vroegere volksleven. Zij onderstrepen stukjes eigen identiteit binnen deze gewesten. Van Klepperderk in Hellendoorn tot het boeskoolmenneke van Oldenzaal. En niet te vergeten de herinnering aan onze landelijke bouwkunst, de Oost-Twentse vooral, die spreekt uit een toenemend aantal nieuwe bouwprojecten.

Neo-folklore, een poging tot nieuwe vriendelijkheid, net als de stijgende populariteit van het plat-proaten. Of het zal beklijven? Het is in elk geval een eresaluut aan ons voorgelacht, net als de folklore van toen dat al jaren is (zie ook de rubriek Zwaleman). Is er wel iets 'neo' onder de zon?

EMOTIE EN GESCHIEDENIS Stads- en dorpsgeschiedenis in Overijssel Impressies van een studiedag in Windesheim op 27 maart 1999

De twee streekacademies van Overijssel, in samenwerking met de V.O.R.G. en het Zwolse Gemeentearchief hebben een succesvolle bijeenkomst tot stand gebracht in het door de Moderne Devotie bekend geworden Sallandse dorp Windesheim.

Een landelijk bekend historicus als professor Van Deursen, vermaard door zijn diepgravende dorpsgeschiedenis van Graf (N.H.), had het over de kunst van het weglaten bij het benutten van kaartenbakken. Daarbij ging het om het schrijven van een historisch verantwoord boek.

De Universiteit van Utrecht bezit zelfs een eigen leerstoel voor de rijke geschiedenis van deze 'centrale plaats' in Nederland. Professor 't Hart belichtte de gevoeligheden in het contact met amateurhistorici; kenmerkend is bijvoorbeeld het niet beantwoorden van brieven door professionals.

Deze leerstoel 'Utrecht Studies' is nota bene door liefhebbers mogelijk gemaakt!

Na de lunch wandelde men in vier groepen langs de historische bezienswaardigheden van Windesheim, waarbij een bezoek werd gebracht aan een tot het voormalig klooster behorend hallehuis met ankerbalkgebinten uit 1502 (Veldweg I 2) en de oude, laatgotische kloosterbrouwerij (nu hervormde kerk).

's Middags gaven de vrijetijds-historici een beeld van hun werkzaamheden en ervaringen. Greet Paskamp-van Santen schetste haar affiniteit tot de historie van 1200 jaar Hezingen (gem. Tubbergen) en Eric van der Velde van Museum Jannink (toch wel beroeps!) gaf een overzicht van het project 'omgevingsgeschiedenis' van deze sociaal-historische instelling, bedoeld voor het onderwijs.

Drs. Albert van Zeijden probeerde conclusies te trekken uit de referaten inzake de samenwerking tussen amateurs en professionals.

Dr. C. Trompetter, (V.U. Amsterdam) deed recht aan het onderwerp 'emotie' door vastgestelde criminaliteit bij Almelse plattelanders te illustreren aan de hand van historische voorbeelden uit de zeventiende eeuw.

Anderssoortig was het slotreferaat van prof. Van der Woud (V.U. Amsterdam) over 'de geschiedenis van de ruimte', waarbij ook emotionele aspecten in beeld kwamen, o.m. het nieuwe Hollandse dorp in Japan voor toeristen, als vervreemdend verschijnsel.

Honderveertig aanwezigen luisterden geboeid naar de lezingen en mengden zich in de discussie.

Voor herhaling vatbaar!

E. Jans

HET VERHAAL VAN ÉÉN KLOK

Rinus de Jong

Het is vanaf maart 1968 dat ik regelmatig de bibliotheek van de Oudheidkamer Twente bezoek. In eerste instantie om zoveel mogelijk gegevens omtrent klokkenspellen te verzamelen. Ik kreeg daarbij evenwel zoveel gegevens over klokken in Oost-Nederland (Twente, Salland, Graafschap Zutphen, Land van Vollenhove en aangrenzende Duitse gebieden) onder ogen, dat ik mij op een bepaald moment begon af te vragen: waarom eigenlijk ook niet de klokkengegevens uit genoemde gebieden verzameld? Daarbij dan nog aangespoord door de inmiddels talrijk verkregen buitenlandse relaties op dit terrein en waarbij de ervaring intussen heeft geleerd, dat de klok in het buitenland in dit opzicht hoger staat aangeschreven.

Het was dus zaak, allerlei publikaties uit de bibliotheek van de Oudheidkamer Twente opnieuw door te nemen alsmede op andere wijze - onder andere de Klokkeninventarisatie 1942/43 - één en ander te raadplegen. Het bleek al gauw een uitermate boeiende aangelegenheid te zijn en dat op velerlei wijze, maar ook dat het moeilijk zou zijn een - eventuele - publikatie met als titel 'Torenklokken in Twente' zo volledig mogelijk te krijgen. Een voorbeeld hiervan wil ik in het navolgende geven.

Het moet in de loop van de jaren-'60 zijn geweest, dat ik van de heer Koek, toen eigenaar van de klokkengieterij 'Concordia' in het Groningse Midwolda, een lijst kreeg van door hem en zijn voorganger Jacobus van Bergen na 1945 gegoten klokken. Deze lijst bevatte per provincie de plaatsnamen, eigenaars, gewichten en gietjaar van de klokken. Bij Hengelo (Ov.) werd genoemd: 'Machinefabriek Gebr. Stork & Co'. Verder geen gegevens. Merkwaardig! Waar zou het hier om kunnen gaan? Een klok voor Hotel 't Lansink op Tuindorp dan wel voor één der torens van Storks Verenigingsgebouw? Onlangs vernam ik van de heer B. Mettinkhof van Oald Hengel dat 't Lansink al vanaf het begin een klok in het torentje heeft gehad maar deze maakte 's nachts teveel lawaai en werd daarom stilgezet.

Toen ik in de jaren-'70 bewust aan een onderzoek naar klokkengegevens begon, heb ik een brief naar het archief van Stork gestuurd ter verkrijging van inlichtingen over de in Midwolda gegoten klok. Het gevolg was kort daarna een bezoek van een gepensioneerde ingenieur van Stork, iemand van de oude stempel: keurig gekleed in een zwart pak, zwarte hoed, zwarte schoenen, zwarte glacé handschoenen en aan zijn arm een zwarte paraplu. Hoewel het somber weer was, leek het niet naar regen. Hij was uiterst beleefd en correct en vertelde dat hij het Storkarchief nauwgezet had onderzocht. Het enige wat hij aangaande een klok had kunnen vinden was de financiële bijdrage, die Stork had geleverd voor het klokkenspel, dat Nederland aan de Verenigde Staten van Amerika had geschonken als dank voor Amerika's aandeel in de bevrijding van Nederland.

Het volgende bedrijf speelt in de jaren-'80 en handelt over de Gereformeerde Westerkerk aan het Mitchamplein - vroeger Bankaplein - in Hengelo (Ov.), een gebouw dat in 1928/'30 opgetrokken werd naar ontwerp van architect Rothuizen uit Arnhem. Op 26 februari 1930 vond de overdracht van de kerk plaats terwijl de zondag daarop de kerk officieel als zodanig in gebruik werd genomen. Het was mij niet bekend, dat in de toren een klok zou hangen maar gezien het feit, dat afbeeldingen van de toren wijzerplaten toonden, moest er welhaast een klok zijn. De Klokk inventarisatie van 1942/'43, thans in het Van Deirse Instituut te Enschede, vermeldt er niets over. In 1986 werden kerk en toren gesloopt. Inmiddels had ik contact gekregen met de heer Jan Kuipers uit Steenwijk - eveneens een 'klokkenman' - en deze ging door mijn toedoen op zoek naar een eventuele klok. De heer Kuipers kwam toen in Rijssen bij de sloper van de kerk terecht, waar hij te horen kreeg dat de klok aan een zendeling was meegegeven. Dan kun je - populair gezegd - naar de gegevens ervan fluiten.

Weer een volgend bedrijf betreft een foto in de Twentsche Courant van 18 september 1993 van het uurwerk in de Sint Elisabethsverpleging te Stad-Delden. Er hing (en hangt nog) zowaar een klok bij! Omstandigheden verhinderden toen mijn plan om er eens poolshoogte te gaan nemen.

Vanaf begin oktober 1996 begon ik regelmatig het Historisch Museum in de Beekstraat te Hengelo (Ov.) te bezoeken om er in de bibliotheek en het knipselarchief mijn kennis omtrent klokken te vergroten. Het eerste boek dat ik daar merkwaardigerwijs in handen kreeg was van J.J. van Wieringen, 'Honderd Jaar Gereformeerde Kerk van Hengelo (Ov.)', (Hengelo 1992). Onnodig te zeggen dat ik daar een eind verder mee kwam. In 1928/'30 ontbraken de financiën voor het aanschaffen van een klok en een uurwerk. Voor de oorlog werd gespaard voor zowel de één als het ander en toen het geld bijeen was werd de luidklok wel gegoten. Dat was in de bezettingstijd (1942). Op het moment van aflevering werd de klok met ander gietwerk bij Stork afgeleverd en is daar dank zij het commissielid Cornelis Verolme - de later zeer bekende Nederlander - tot na de bevrijding ondergebracht. Opvallend is dat de klok werd gegoten in het jaar waarin de bezetter klokkenbrons begon op te eisen. Wel werd door toedoen van Verolme het uurwerk, dat bij Van Bergen in Heiligerlee was vervaardigd, de toren ingesmokkeld. Eveneens door zijn toedoen werd kort na de bevrijding van Hengelo op 4 april 1945 de klok in de toren opgehangen en menig Hengeloër was toen verbaasd, het gelui van deze klok te kunnen aanhoren. Nog even afwijkend van de tijdsvolgorde: herfst 1998 las ik in de Nieuwe Hengelosche Courant van zaterdag 11 september 1937: "Voor een klok in de Gereformeerde Kerk, Bankastraat, Hengelo, wordt woensdag een bazar gehouden. De opbrengst is bestemd voor een klok in de toren". In dezelfde editie wordt dit ook nog in een advertentie vermeld.

In februari 1997 krijgt het Historisch Museum in Hengelo een nieuwe vrijwilliger voor het knipselarchief, de heer Ruud Koebrugge. Deze, mijn belangstelling voor

Foto: H.A. Klerebezem.

klokken bemerkend, vertelt, dat er in de Sint Elisabethsverpleging in Delden, waar zijn bejaarde moeder wordt verpleegd, een uurwerk met klok is. Op zijn navraag blijkt, dat de klok afkomstig is uit de toren van de Gereformeerde Westerkerk in Hengelo, dat zij in bezit is gekomen van Harry te Lintelo in Ambt-Delden - er wordt daar blijkbaar nog zendingswerk verricht - een verzamelaar van torenuurwerken en klokken en dat deze klok met het uurwerk in bruikleen heeft gegeven aan bovengenoemd verpleeghuis.

In de zomer van 1998 neemt drs. Zeno Kolks uit Delden de klok in het verpleeghuis op, waar uurwerk en klok staan opgesteld in de recreatiezaal. De klok heeft bovenaan een versiering met daaronder het opschrift:

GEGOTEN DOOR GEBR VAN BERGEN TE MIDWOLDA 1930

De diameter bedraagt 37 cm. terwijl met krijt op de klok is geschreven: 31 kg, en: 4/81/C. Dit laatste is merkwaardig, want dat is het registratienummer van de klok, zoals dat in de oorlog door de Kunstinspectie is ingevoerd. Hier sta ik wel voor een raadsel. De toonhoogte is mij niet bekend, het is t.z.t. wel te bepalen. Opvallend is overigens het jaartal 1930, het jaar van ingebruikneming van de kerk, en dus niet 1942, het gietjaar van de klok. Zoiets kan bij toekomstige onderzoekers tot verwarring leiden.

Bovenstaande is het verhaal van één klok. Ik had andere voorbeelden kunnen beschrijven, zoals Bornerbroek, dat een klok heeft uit 1701, afkomstig uit het

Westfaalse Coerde. Meer dan 25 jaren duurde het, voor ik in september 1998 in het Van Deirse Instituut uitsluitel hieromtrent kreeg. Of Borne, waar men in 1818 twee klokken uit Münster haalde, die in 1848 naar Wierden gingen. In de zomer van 1998 werd mij uit een tijdschrift bekend, waar deze klokken oorspronkelijk in Münster hingen en wie ze had gegoten. En dan spreek ik nog niet van de inspanningen om de klokkengeschiedenis van de toren van de Hervormde Kerk in Wierden enigszins rond te krijgen: ook hier na jaren van speuren geleidelijk aan een enigermate volledig overzicht.

Conclusie: het samenstellen van de klokkengeschiedenis van alleen al één gewest....een levenswerk!

TENTOONSTELLINGEN

'S-HERTOGENBOSCH BINNENSKAMERS STEDELIJKE WOONCULTUUR 1580 -1830

Noordbrabants Museum te 's-Hertogenbosch - 10 juni t/m 3 oktober 1999

Tot op heden is nog betrekkelijk weinig bekend over het alledaagse leven van gewone burgers in het verleden. Hoe waren bv. hun woningen ingericht, hoe gingen ze gekleed en waaruit bestond hun dagelijkse maaltijd? Beschikte men over muziekinstrumenten of boeken, hingen er schilderijen aan de muur en waren er huisdieren aanwezig?

Een deel van deze vragen wordt beantwoord op de tentoonstelling 's-Hertogenbosch binnenskamers, welke is gebaseerd op informatie uit

boedelbeschrijvingen: lijsten waarop de inboedel van een huishouden werd genoteerd, heel gedetailleerd en vaak kamer voor kamer. Deze boedellijsten verschaffen een onvermoed levendig beeld van de materiële cultuur van vroegere stadsbewoners- en niet alleen van de Bosschenaren maar evengoed van de bewoners van andere steden in Nederland. De bezoekers kunnen een blik werpen in de historische bedsteden, keukens, woonkamers en salons van stadsbewoners van verschillende rang en stand.

Openingstijden:

Dinsdag t/m Vrijdag 10.00 - 17.00 uur

Zaterdag, zondag en feestdagen 12.00 - 17.00 uur

VAN HAVEZATE TOT VLEERMUIZENKELDER

J.H. Alferink

Het landgoed De Eversberg

In Nijverdal (vroeger bij Nijverdal) ligt het landgoed De Eversberg. Wat er op dit moment nog van dit landgoed rest, is maar een zwakke afspiegeling van het uitgestrekte landgoed uit de vorige eeuw. Toen omvatte De Eversberg naast de havezate nog vele boerderijen, landbouwgronden, stukken veen, bos en houtwallen. Het hele landgoed besloeg toen ongeveer 250 hectare. Nu zijn er nog maar enkele hectaren van over. Het huis Eversberg lag vroeger in de marke Notter die behoorde tot het richteramtb Kedingen. Maar een deel van het landgoed lag tevens in de marke Hellendoorn. Na het opheffen van de marken lag het landgoed deels in de gemeente Wierden en deels in de gemeente Hellendoorn. Per 1 juli 1955 kwam een deel van de gemeente Wierden bij de gemeente Hellendoorn waardoor het landgoed volledig in die gemeente kwam te liggen. Wie Nijverdal vanuit Wierden binnenkomt, kan een paar honderd meter voor de kruising met de Regge aan de rechterkant twee groene zuilen zien. Deze zuilen en een oud hek markeren het begin van de oprijlaan naar huize De Eversberg. De zuilen liggen er nu verroest bij en moeten nodig opgeknapt worden, het hek is bijna niet meer te zien. Via deze ingang kan men het landgoed niet meer bereiken, omdat de oude overweg afgesloten is. Maar de statige eiken en beuken aan de andere kant zijn goed te zien.

Toen het landgoed nog als een verloren hoekje bij Nijverdal lag, was het een oase van rust. Alleen omwonenden kwamen er, om er te wandelen of de hond uit te laten. Verder zag men er nauwelijks mensen. Enkele natuurliefhebbers waardeerden de vele vogelsoorten die voorkwamen in het bos, de houtwallen en omringende weilanden. De wiewaal, nachtegaal, bosuil, zwarte en grote bonte specht, boomklever, buizerd, torenvalk, zwarte roodstaart en veel zangvogels broedden er. De Regge, die pal langs het gebied stroomt, bevroor in de winter niet gauw en 's winters zag men er dan ook veel soorten watervogels.

Op de Eversberg groeide een aantal bijzondere planten, die men elders in de gemeente Hellendoorn niet of bijna niet vond: dalkruid, salomonszegel, grote muur, bosanemoon, bosandoorn, agrimonie, en sommige sloten zagen in het voorjaar geel van de dotterbloemen. Nabij de Regge bloeide nog de steenanjer. In de 'Engelse Tuin' stonden een tulpenboom en een moseik. De grootste weymouthden in de gemeente Hellendoorn stond op het landgoed. Op de 'filters' (een nooit gebruikte waterzuiveringsvoorziening) werd in de winter geschaatst maar in de zomermaanden kon men er luisteren naar de mooiste kikkerconcerten die ooit gehouden werden. Voor de natuurliefhebber was er op een relatief klein gebied veel te genieten.

Langzamerhand werd het gebied aangetast. Dat begon al in 1865 toen het landgoed

Het huis Eversberg in 1760. Vergelijk de ramen in de kelder muur aan de voorkant eens met de ramen zoals ze zijn gemetseld in de herstelde muur (zie laatste foto).

voor de eerste keer werd geveild. Daarna is het terrein in de loop der jaren steeds kleiner geworden, tot uiteindelijk in de jaren zeventig nog maar een paar hectare over was. Daarna ging de aantasting nog sneller. Door de bouw van een nieuwe wijk, de Kruidenwijk, kwam de Eversberg ineens binnen de bebouwde kom van Nijverdal te liggen. Er was inmiddels een nieuwe rioolwaterzuiveringsinstallatie gebouwd op de plek van de filters.

En nog steeds wordt er op één of andere manier verder geknabbeld aan het resterende deel van het landgoed en de omliggende weilanden en houtwallen. Het is daarom goed dat in 1998 een aantal ontwikkelingen in gang is gezet, die bijdragen aan het behoud van de resten van deze historische plek.

Een korte geschiedenis.

De naam Eversberg kwam al voor in 1382. Het was de naam van een katerstede. In 1605 is er voor het eerst sprake van een 'van Heerd' die op de Eversberg woont. Daarna blijft het landgoed eeuwenlang in handen van de familie Van Heerd. Op 25 augustus 1864 overlijdt Willem Hendrik Graaf van Heerd tot Eversberg. Zijn vrouw Maria Elisabeth of Elisa Gevers Leuven was eerder dat jaar op 15 juni overleden. Het landgoed werd daarna geveild. De oudste zoon van het echtpaar, Timon Hendrik Graaf van Heerd tot Eversberg, kocht het grootste gedeelte van het landgoed. Doordat hij niet goed met zijn geld omging werd De Eversberg in 1867 opnieuw geveild. Het landgoed ging weer in andere handen over, zoals daarna nog een aantal keren zou gebeuren. Het landgoed zelf werd steeds kleiner omdat veel (pacht)boeren op veilingen hun boerderijen en stukken land kochten. De havezate werd diverse malen verbouwd tot er alleen nog een soort boerderij stond.

In 1933 werd het landgoed gekocht door Emile baron van Heerd tot Eversberg, een verre nazaat van de eerste graaf van Heerd tot Eversberg. Hij liet de boerderij afbreken en daarvoor in de plaats een nieuw herenhuis bouwen. In 1943 brak er brand uit en werd het huis verwoest. Nadien is de havezate nooit meer hersteld. In 1990 werd de laatste veiling gehouden en kwam het bosgedeelte van het landgoed in handen van de heer Maris uit Nijverdal die het uit nostalgische overwegingen had gekocht.

Thomas Ainsworth.

Op 16 mei 1836 werd Nijverdal gesticht. De Engelsman Thomas Ainsworth was nauw bij die stichting betrokken. Hij had zijn eigen fabrieken (een sterkerij voor katoenen garens en een vlasspinnerij) in de gemeente Hellendoorn. Algemeen wordt aangenomen dat Ainsworth op de havezate heeft gewoond en daar ook is overleden. A.E. Rientjes en Ter Kuile geven echter aan dat Ainsworth op het Dijkhuis heeft gewoond, een klein buiten dat ook bij het landgoed behoorde en in de gemeente Hellendoorn lag (nabij de Collenstaartweg).

De ruïne

Zoals al is gezegd bleef na de brand van 1943 een ruïne over, welke nooit meer is herbouwd. Wat overbleef waren de kelders en de vloer van het vertrek dat boven de kelders had gelegen. Dit restant van het herenhuis oefende jarenlang een buitengewone aantrekkingskracht uit op de jeugd van Nijverdal. Die werd versterkt toen bij Hulslen de Kruidenwijk werd gebouwd en deze via een fietspad met de rest van

Een kaart van de Eversberg en omgeving in de vorige eeuw. De locatie van de 'Engelse tuin' is aangegeven. Het Dijkhuis ligt bij nr. 6 aan de noordkant in de gemeente Hellendoorn.

De Filters lagen ongeveer bij nr. 3 langs de Regge in de gemeente Hellendoorn.

Nijverdal werd verbonden. De ruïne takelde daarna in een snel tempo af. De restanten van de kelders waren in trek. Men kon er heerlijk spelen en graven, vooral ook omdat er hardnekkige geruchten gingen dat er onderaardse gangen lagen. Het gevolg was dat de ruïne bouwvalliger werd en het instortingsgevaar steeds groter. Het was een kwestie van tijd en de bouwval zou waarschijnlijk worden gesloopt. Veel mensen, die regelmatig over het fietspad fietsten, zagen de ruïne jaar na jaar verder aftakelen. Een aantal van hen was dat een doorn in het oog. Voor hen was de Eversberg niet alleen een plek waar een havezate had gestaan, maar historisch gezien ook verbonden met Nijverdal omdat Thomas Ainsworth daar had gewoond. Deze mensen wilden proberen de ruïne zodanig te conserveren, dat hij nog tientallen jaren op die plek kon blijven staan. Toen is de idee geboren, om er een vleermuizenkelder van te maken.

Ombouw tot vleermuizenkelder.

Met toestemming van de eigenaar begonnen twee mannen aan het plan te werken. Zij wilden in hun vrije tijd de ruïne ombouwen tot een vleermuizenkelder. Het moest zo weinig mogelijk kosten, want op het moment dat ze begonnen, was er nog niets bekend over subsidie of iets dergelijks. Ze werkten gratis en ze hoopten genoeg stenen te vinden om de klus te klaren.

De ruïne bij de aanvang van het werk. Op de voorgrond is Mannes Konijnenbelt aan het stenen bikken.

(Foto Johan Alferink, 14 juni 1997)

Het karwei zit er op. De donkere plekken in de muur geven de plaatsen aan waar de resten van de oude muur zitten. Van links naar rechts: Dinant Imhof, Mannes Konijnenbelt, Adrie Twilhaar en Johan ten Dam (Foto Johan Alferink, 8 november 1997)

In de oude gracht en in de directe omgeving van de ruïne werden stenen (vaak nog kloostermoppen) verzameld, afgebikt en daarna gebruikt om de muren te herstellen, de gaten te dichten.

Het initiatief werd gewaardeerd. Het duurde niet lang of er was een ploeg van drie mensen, Adrie Twilhaar, Dinant Imhof en Johan ten Dam, elke zaterdagmorgen bezig. In de loop van het jaar kwam daar Mannes Konijnenbelt nog bij. Johan metselde en de andere drie deden al het werk erom heen, van stenen opgraven en afbikken tot aan het uitleggen aan belangstellenden wat men daar aan doen was. Soms hielpen anderen een poosje, maar de locatie was te klein om daar met een hele ploeg bezig te zijn. Dit groepje van vier deed het uitstekend en heeft het tot het einde toe volgehouden.

De mannen wilden niet alleen maar een muur metselen die de kelders afsloot, maar deze ook zo maken dat het een reconstructie was van de oude muur, zoals ze die van bouwtekeningen uit 1934 van de oude gemeente-architect Boxman en van foto's kenden. Op de plekken waar vroeger kelderramen hadden gezeten, kwamen nu weer (dichtgemetselde) ramen. Zelfs de oude kozijnen (van Bentheimer zandsteen), deels teruggevonden in de bodem, werden weer gebruikt.

De ruïne ligt vlak bij het fietspad 'De Boskronkel' dat de Kruidenwijk met de rest van Nijverdal verbindt. Daarvan wordt druk gebruik gemaakt. De voorbijgangers zagen dat er wat ging gebeuren met de oude bouwval. Velen stapten af en vroegen wat ze er deden. Naarmate het werk vorderde en er meer publiciteit aan werd gegeven, kwamen er steeds meer mensen kijken. Niet alleen als de mannen aan het werk waren, maar ook 's avonds als men een eindje ging wandelen of fietsen. Adrie deed de voorlichting. Soms had hij het zo druk met uitleggen, dat hij helemaal niet meer aan het werk toekwam. Maar de reacties waren zonder uitzondering positief, tot zelfs lovend toe. Iedereen was blij dat de ruïne opgeknapt werd, en ook met de nieuwe bestemming was iedereen het eens. Zelfs de jongens die de kelders de laatste maanden als ontmoetingsplaats hadden gebruikt om daar rustig hun stikkies te roken of wat te drinken. Ze deden geen vlieg kwaad, maar velen zullen zich wellicht niet lekker hebben gevoeld, als ze daar 's avonds langs fietsten en de jongens daar bezig zagen.

Met de kijkers kwamen ook de verhalen los. Soms van buurtbewoners die elke dag kwamen kijken, soms van mensen die de havezate nog van vroeger kenden of er in hun jeugd hadden gespeeld.

Een aantal mensen wist bijvoorbeeld precies het beginpunt van de onderaardse gang aan te wijzen, maar de gegevens klopten nooit. Ze kregen ook het verhaal te horen van de vrouw die een keer langs de 'Engelse tuin' kwam en daar tegen een dikke eik een wild zwijn zag liggen. Toen ze hulp haalde en men het zwijn aan hooivorken wilde prikken, bleek het een oude kokosmat te zijn.

Ook al gebeurde het werk helemaal op vrijwillige basis en werd bijna al het materiaal dat men nodig had uit de grond gehaald, helemaal zonder financiële hulp kon men het niet stellen. Die hulp kwam er ook in allerlei vorm. Natuurlijk waren er allerlei mensen die direct geld wilden storten.

Dat hebben de mannen nooit aangenomen omdat ze geen organisatievorm hadden en omdat er een subsidieverzoek bij de provincie Overijssel lag. Daadwerkelijk steun kregen de mannen van de plaatselijke ondernemers die het werk, dat de mannen niet zelf konden uitvoeren, gratis of tegen kostprijs deden. Toen de subsidie van de provincie kwam, konden zij de materiaalkosten betalen.

In november hadden de mannen alle werkzaamheden afgerond, de omgeving was opgeruimd en er was beplanting aangebracht. De vleermuizenkelders waren klaar. Er was een invliegopening voor de vleermuizen gemaakt en aan de andere kant zelfs een opening voor egels en andere kleine dieren, zodat die in de winter ook een schuilplaats konden vinden. Wat nog restte was een informatiebord; dat kwam pas in 1998 gereed.

Toekomst

Of vleermuizen de kelder al in gebruik hebben genomen, is op dit moment nog niet bekend. Wel zijn er de eerste vlinders en egels al aangetroffen. Belangrijk is dat een

heel klein stukje van het cultuurhistorische erfgoed in de gemeente Hellendoorn is veiliggesteld. Het Reggedalgebied is in de landelijke en provinciale plannen aangewezen als hoofdecologische verbindingsszone. Maar de rivier stroomt ook dwars door Nijverdal waardoor op sommige plekken de oevers niet afdoende als ecologische verbindingsszone kunnen fungeren. Voor die gedeelten van de Regge werd een alternatief bedacht. Er moest een omleidingszone komen, die voor een deel langs de Eversberg zou lopen. Een gedeelte ervan is in 1997 al aangelegd. Deze omleiding dient als vervanging van het gedeelte van de Regge dat langs de Nieuwe Bleek in Nijverdal stroomt.

In 1998 werd bekend dat het Overijssels Landschap een weiland, dat vroeger ook tot het landgoed behoorde, had verworven. Dit weiland zal ook natuurlijk worden ingericht.

Drie op zichzelf staande zaken, maar met een zodanige samenhang, dat deze misschien ooit in de toekomst met de rest van het voormalige landgoed, tot één geheel kunnen leiden. Dat was tien jaar geleden nog niet mogelijk geweest.

Het landgoed zelf takelt af. In het verleden zijn er vaak plannen gepresenteerd om het landgoed voor bepaalde doeleinden te gebruiken met als doel het op die manier te kunnen behouden. Men heeft er nota bene al eens een golfbaan willen aanleggen. Er zijn plannen geweest om er een aantal luxe woningen en flats te bouwen om daarmee het onderhoud van de rest van het landgoed te financieren.

Verder wordt er in het gebied 'gecrossed', mensen laten er hun hond uit en er komen steeds meer wandelaars en fietsers. De bijzondere planten verdwijnen of zijn al verdwenen. Het aantal vogelsoorten dat er broedt neemt af. Er is gewoon te weinig ruimte voor ze en de rust is uit het gebied verdwenen.

Aan de andere kant stemmen nieuwe ontwikkelingen tot tevredenheid. Men begint langzaam het belang van een groen hart in Nijverdal in te zien. Dat was tien jaar geleden wel anders. Wie weet is het hele restant van het oude landgoed over een aantal jaren wel veiliggesteld.

Wie het gebied zelf eens wil bekijken kan ik aanbevelen: loop er eens in alle rust door. Vanaf de achterkant van het station in Nijverdal via het fietspad 'de Boskronkel' ben je in vijf minuten op het landgoed.

Literatuur:

- Jhr. A.J. Gevers en A.J. Mensema, 'De Havezaten in Twente en Hun Bewoners', (Zwolle, 1995).
- A. Ponsteen, 'Van Noetsle tot Nijverdal' (Enschede, 1973)
- A.E. Rientjes, 'Op wandel in en om Het Oude Dorp Hellendoorn', (zonder jaartal).
- Mr. G. J. Ter Kuile, 'Geschiedkundige Aantekeningen op de Havezaten van Salland', Fotografische herdruk van 1974, (Hengelo/Arnhem, 19.)
- Kopie van de veilinggids van 1865.

DE STRIJD OM DE GOUDKAMP

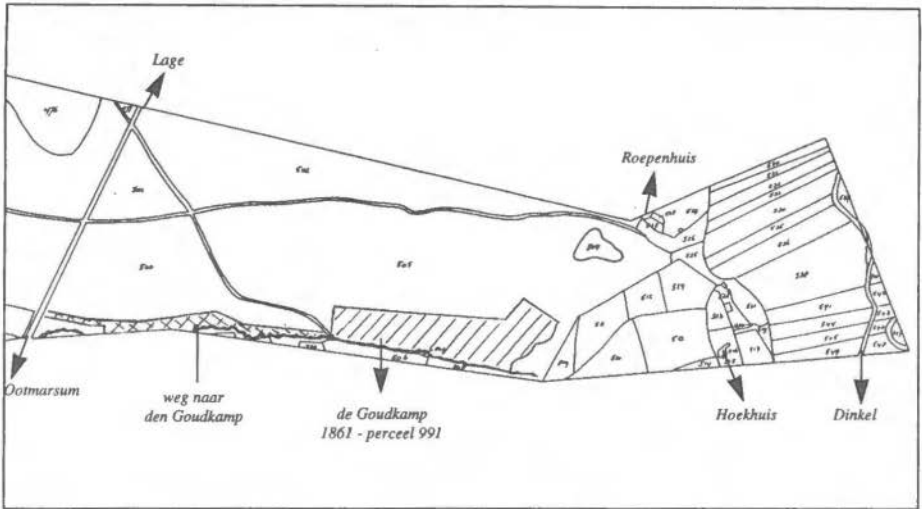
M. Paskamp-van Santen

Het grondgebied van de gemeente Ootmarsum, in 1811 samengesteld uit de stad Ootmarsum en de marken Groot- en Klein Agelo, Breklenkamp, Noorddeuringen, Lattrop, Nutter, Oud-Ootmarsum en Tilligte, wordt in 1818 teruggebracht tot het oorspronkelijke stadsgericht - de oude stad 'binnen de wallen' - en het stadswichbold, het gebied erbuiten voor zover dat onder het stadsgericht valt. Ootmarsum gaat dan al lange tijd gebukt onder een grote schuldenlast. De aflossing daarvan heeft het stadsbestuur genoodzaakt over te gaan tot de verkoop van een zeventigtal vaste goederen en uitgangen, welke de stad in eigendom heeft. Daaronder bevindt zich het erve Roepenhuus of Rupenhol, gelegen in het oostelijk deel van de marke Hezingen. De openbare verkoop van deze goederen en uitgangen vindt plaats op 7 en 14 december 1818¹.

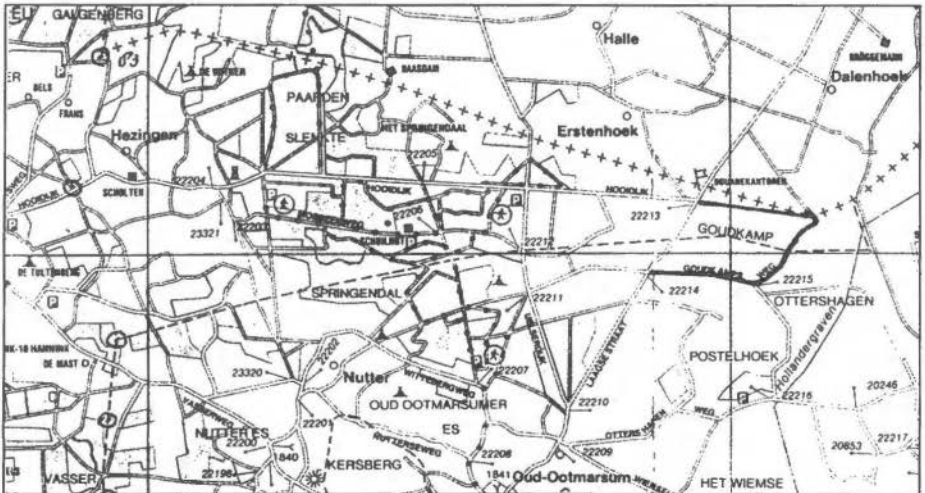
“Het erve Roepe te Hesingen in de gemeente van Tubbergen, canton Ootmarsum, Provincie Overijssel gelegen, in pacht bij den landbouwer Jans Roepen voor eene Jaarlijksche pacht van zes schepel rogge en zes schepel garst (...)” vormt het 69ste perceel. Het wordt verkocht zonder nadere beschrijving en *“zo in dierwege als het bij de stad Ootmarsum in eigendom wordt bezeten en wel speciaal zonder den daarbij gelegen zogenaamde Goldkamp (...)”*. Op dit perceel wordt op 7 december ingezet door Heronimus Pennink Hendrikzoon te Ootmarsum, voor de somma van f 1075,-. In het ‘Proces-verbaal van finalen toeslag en verkoop’ dd. 14 december 1818 staat bij het 69ste perceel als voorwaarde, verbonden aan de koop, vermeld: *“Zoals hetzelve bij ‘t Procesverbaal van Inzate staat omschreven ...”*. Bij uitblijven van een hoger bod krijgt Heronimus Pennink het perceel voor de som van f 1075,- toegewezen, waarop deze direct daarna Jannes Roepen, landbouwer te Hezingen en bewoner van de boerderij, tot de werkelijke koper benoemt.

Op een dag in de zomer van 1819, komen enkele inwoners van Ootmarsum naar de Goudkamp om daar, zoals gebruikelijk, een hoeveelheid brandplaggen te steken². De plaggen, die zij achterlaten om te drogen, worden na hun vertrek door Jannes Roepen en zijn buurman Bernardus Hoekhuis weggehaald. Als de Ootmarsummers bij terugkomst merken wat er is gebeurd, doen zij hun beklag bij het stadsbestuur. De kwestie wordt in de raadsvergadering besproken; men denkt de zaak met de betreffende boeren op korte termijn in der minne te kunnen schikken. Maar dat blijkt een misvatting. Verschillende pogingen worden ondernomen, maar Roepen en Hoekhuis zijn er niet van te overtuigen dat de Ootmarsummers in de Goudkamp het recht van plaggensteken hebben.

Drie jaar later vindt een herhaling van het gebeurde plaats en opnieuw buigt de Raad

Kadastraal minuutplan Hezingen 1832. Gearceerd: situatie 1861

Hezingen nu.

zich erover. Burgemeester J.W. Essink is er volkomen zeker van dat de Goudkamp eigendom is van de Stad Ootmarsum. De bewijzen liggen volgens hem in het stadsarchief. In 'ouderoude tijden' had er een aan de stad toebehorende erve gelegen, dat woest en onbebouwd was gebleven. De grond was echter altijd door de stad 'gemainteneerd' en de ingezetenen hadden er altijd ongehinderd plaggen kunnen steken. Ook het erve Roepen had tot voor kort aan Ootmarsum toebehoord en was nog maar kort geleden door Johannes Roepen aangekocht. De Goudkamp was bij die verkoop echter uitdrukkelijk als stadseigendom gereserveerd! Roepen zelf handhaaft er volgens de burgemeester het eigendomsrecht van de stad, want hij duldt er geen vee en schapen van de andere Hezinger boeren. En dat zou toch niet mogelijk zijn als dit gebied Hezinger markegrond was?

Wat te doen? Het liefst zou de burgemeester de Hezinger boeren of het Hezinger markebestuur voor de rechter slepen, maar de stad Ootmarsum staat er financieel nog steeds slecht voor en kan zich geen kostbaar proces permitteren. Dan verzoekt Essink de markerichter van Hezigen, toentertijd G.H. Auffmorth te Almelo, een goedsherenvergadering te beleggen. Hij hoopt de kwestie daar te kunnen uitpraten. Maar Auffmorth weigert: de markekas is leeg, waardoor hij de declaraties van de goedsheren niet zou kunnen betalen. Bovendien was hem bij navraag gebleken dat de Hezinger boeren niet door Roepen van de Goudkamp worden geweerd, maar dat zij er geen belang bij hebben hun vee daar te weiden..

Daarop wendt de gemeenteraad van Ootmarsum zich tot de gouverneur van de provincie Overijssel met de vraag de markerichter te gelasten een goedsherenvergadering bij elkaar te roepen. Zou men echter onverhoopt niet tot een schikking kunnen komen, dan wil men tegen beide boeren of tegen de marke Hezigen alsnog een 'petitoire actie' aanspannen, waarvoor toestemming nodig is van de Gedeputeerden van Overijssel.

Het wordt de gouverneur al snel duidelijk dat niet gebrek aan geld, maar de 'onmogelijkheid van derden om de markerichter te dwingen tot het uitschrijven van een holtink' de ware reden is van de weigering van Auffmorth. Hij vraagt de markerichter of deze dan niet in zijn functie van Ontvanger der Domeinen een markevergadering wil uitschrijven en dat wil Auffmorth wel; hij roept goedsheren en eigenerfden op voor een vergadering op 28 oktober 1821. Op deze holtink wordt een commissie van acht personen benoemd, bestaande uit vier inwoners van Hezigen en vier burgers van Ootmarsum, die de zaak moeten onderzoeken en in goed overleg met elkaar tot een oplossing komen.

Intussen heeft Auffmorth persoonlijk alweer de nodige inlichtingen over de kwestie ingewonnen. Hij is te weten gekomen dat "*Hezinge op den afstand van 2 uren is gelegen van Ootmarsum, en zich ten zuidoosten op $\frac{3}{4}$ uren van dat stadje uitstrekt alwaar de boeren Roepen en Hoekhuis gelegen zijn; en welkers plaggenmaaying en*

groengrond uitmaakt datt gedeelte gronds het welk de stad Ootmarsum als haren Goudkamp wil hebben beschouwd". Auffmorth heeft de oudste markegenoten laten ondervragen: niemand had ooit van de Goudkamp, of van een erve van die naam gehoord en kende nog veel minder de grenzen ervan. Stuk voor stuk waren zij zeer verbaasd over de claim die Ootmarsum op dit stuk woeste grond legde. Die moest wel het gevolg zijn van het gebrek aan woeste gronden, ontstaan na de noodgedwongen verkoop van stadsgronden in 1818. In vroeger jaren had een enkele behoeftige burger uit Ootmarsum wel eens wat plaggen uit het Hezingerveld gehaald om zijn aardappelen af te dekken, maar dat zou geen enkele inwoner van Twente, en zelfs van het Graafschap Bentheim zijn geweigerd. Een jaar geleden echter had de bevolking van Ootmarsum op zó grote schaal de groen- en plaggengrond van dit omstreden terrein tot brandplaggen afgestoken, dat de boeren Roepen en Hoekhuis wel moesten ingrijpen. Het voortbestaan van hun boerenbedrijf werd erdoor bedreigd. Zij hadden de plaggen weggehaald in de hoop daarmee de Ootmarsummers te doen afzien van verder plaggensteken op de Goudkamp.

Het is Auffmorth opgevallen dat Ootmarsum van de Goudkamp geen bewijs van eigendom kan tonen. Op de leggers van eigendommen is een erve of een stuk grond van die naam niet te vinden en de stad Ootmarsum blijkt voor deze grond ook nog nooit een cent belasting te hebben betaald! Niettemin heeft de markerichter zowel Roepen als Hoekhuis bereid gevonden een gedeelte groengrond ter beschikking van de stad Ootmarsum te stellen. Niet omdat ze niet overtuigd zijn van hun goed recht, maar uit vrees voor de kosten van een proces.

Begin december 1821 wordt duidelijk dat de 'commissie van acht' niet tot overeenstemming kan komen. De Hezinger boeren willen de grond in kwestie alleen als stads-eigendom erkennen als het nooit zal worden ontgonnen, bebouwd of verkocht, maar op deze eis weigeren de Ootmarsummers in te gaan. Van wettig eigenaar zou Ootmarsum dan slechts vruchtgebruiker worden. Een proces valt nu haast niet meer te vermijden. Het stadsbestuur realiseert zich echter dat een goede uitslag zeer onzeker is omdat het bewijs van eigendom van de Goudkamp niet geleverd kan worden. Het besluit tenslotte de kwestie maar te laten rusten. Vergeten wordt ze echter niet!

In 1857 en 1858 is in Hezingen een andere commissie bezig met de voorbereiding van de verdeling der markegronden. In die periode ontmoet burgemeester P.H. Dannenbargh (sinds april 1832 de opvolger van J.W. Essink), de eveneens nieuwe markerichter van Hezingen. Hij weet het gesprek te brengen op de kwestie van het vermeende eigendomsrecht van Ootmarsum op de Goudkamp in Hezingen. De markerichter blijkt niet ongevoelig voor de argumenten van Dannenbargh en belooft dit stuk woeste grond buiten de verdeling te zullen houden. Maar omdat beide partijen geen bewijs van eigendom kunnen leveren zal de grond publiekelijk worden

geveild en de opbrengst gelijkelijk worden verdeeld over de gemeentekas van Ootmarsum en de markekas van Hezingen. Op 25 februari 1859 gaat de gemeenteraad met deze oplossing accoord en ook de Commissie van Verdeling van de marke Hezingen maakt (wonderlijk genoeg) geen bezwaar.

Een week later vindt de veiling plaats. De Goudkamp blijkt één van vijf te veilen percelen en wordt omschreven als: *“Perceel 1, liggende in de gemeente Tubbergen onder Sectie D: een stuk heide of veldgrond, den Goudkamp genaamd, gelegen in het Hesingerveld nabij Dijkhuis ter grootte van ca 3 bunder 5 roeden, volgens afbakening grenzende ten noorden en ten oosten aan eene waterleiding; ten zuiden en ten westen aan het Hesinger veld voornoemd, alles zoals hetzelve op het terrein met steenen en gaten is afgebakend; zijnde dit perceel een gedeelte van de kadastrale nummers 500, 619 en vervallen weg en bezwaard met overweg ten behoeve van Vinke en Dijkhuis”*³.

Op 1 april 1859 vindt de inzet of voorlopige toewijzing plaats. De hoogste inzetter op Perceel 1 is G.J. Heesink, landbouwer te Nutter (gem. Denekamp), met f 221,-. De finale toeslag der percelen volgt op 8 april d.a.v.; dan blijkt G.H. Ubbingh, koopman te Ootmarsum, met f 410,- de hoogste bieder. Ubbingh verklaart de koop te hebben gedaan voor Jan Hendrik Weersink, landbouwer te Halle.

Tien dagen later kan burgemeester Dannenbargh tijdens de raadsvergadering het resultaat van de verkoop bekend maken: de gemeente Ootmarsum is f 205,- rijker geworden.

Dank zij twee vasthoudende burgemeesters is dan eindelijk dit langslappende conflict ten einde gekomen, en zonder dat er een rechter aan te pas heeft hoeven komen!

Terecht of onterecht

Blijft toch de vraag of de claim van Ootmarsum op de Goudkamp wel een rechtmatige was? Minstens twee argumenten pleiten daartegen:

- In de ‘Statsrolle’ van Ootmarsum (1512 - 1660)⁴ staat het volgende geschreven: *‘ (...) Te weten, dat onse Stadt en meente is gewaert to heide en to weide in de marke van Oldenothmerssen hercomende van eijne erve genompt de Goltcamp dat to behoeve onser stadt en meente en voor meinte ganslic bliven ligghen, nyght veer van Rupenhuse (...)’*

Het erve De Goltcamp heeft dus niet in Hezingen maar in Olden Ootmarsum gelegen, maar dan wel dicht bij de grens tussen beide buurschappen. De afstand van het Roepenhuis tot aan die grens is niet meer dan 500 meter.

- Uit de Oorspronkelijk Aanwijzende Tafels, behorende bij de kadastrale minuutplans van ca. 1832 blijkt Ootmarsum in de buurschap Hezingen geen grond (meer) te bezitten. Dat klopt met het feit dat Ootmarsum in Hezingen nooit grondbelasting heeft betaald.

Echter, de percelen grond waaruit de in 1859 te verkopen Goudkamp bestond, blijken

De wettin. dat onse Stadt en meene is gheraer
 te heide en to werde en de marke van elde oghen
 gheromede van sijne zune. gherompt. de
 volcramp. dat to behoer onser Stadt en meene
 en vol meene is gansler bliue lagge. mijgh
 vez van zepen guse: Dese sijn wij gheraer
 aldaz / want sijnighe wize zune. eertydes. byne
 verholde weze. / al. daer ghe was / als Gynam
 Geleramp. Grottezig. langgeding. en sijnighe
 andere / welker guder. mir landheer der tijt
 sijn verdeelt en veruict onder den Goghien
 ...

wel degelijk in Hezingen te liggen. De kadastrale gegevens in de processen verbaal geven aan waar het gebied lag en hoe groot het was: een gedeelte van de kadastrale nummers 500 en 619 en vervallen weg, groot 3 bunder 5 roeden heide- en veldgrond, nabij Dijkhuis, dus direct aan de noordzijde van de Medebeek.

Waarom hebben de Hezinger boeren niet tegen de verkoop van die grond geprotesteerd, waren zij niet zeker van hun zaak?

Zowel Hezingen als Nutter en Olden-Ootmarsum hebben pas na 1500 een markeorganisatie opgericht. De grenzen tussen beide marken zijn toen in ieder geval vastgelegd. En wat was er logischer dan de Medebeek te gebruiken als natuurlijke scheiding? Dat dit ook het geval was blijkt uit een brief uit 1615, gericht aan de Drost van Twente, waarin sprake is van een geschil over de loop van deze grens, zo'n 40 à 50 jaar eerder. De goedsheren van beide zijden waren toen overeengekomen, dat van dat moment af de markescheiding zou lopen 'van Medebecken Mollenradt die becke langes, sie gunge recht offte krumb (...)'⁵

Zou de grens voordien langs de noordzijde van de Goudkamp hebben gelopen?

Maar hoewel de Hezinger boeren in 1821 nooit van een Goudkamp hadden gehoord (of veinsden zij dat?) en bij het veldnamenonderzoek in Hezingen, gehouden rond 1985, de naam Goudkamp door niemand werd genoemd, staat op de kaart van wegen en waterleidingen, getekend ten behoeve van de praktische verdeling der Hezinger markegronden in 1859, wel een weg geprojecteerd, ten noorden van en direct langs de Medebeek, die 'De weg naar den Goudkamp' heet en loopt vanaf de weg van Ootmarsum naar Nijenhuis (D) en uitkomt bij het bewuste perceel. En al op de eerste

topografische kaart, verkend in 1843, wordt het hele gebied ten oosten van de Laagseweg aangeduid als 'de Goudkamp'. De weg die loopt van het voormalige erve Roepenhuys richting Ootmarsum, heeft men in de jaren vijftig van deze eeuw de Goudkampsweg genoemd. Het kan dus geen twijfel lijden, in Hezigen is dus wel degelijk een Goudkamp geweest!

Bronnen

1. Rijksarchief in Overijssel te Zwolle (RAO): Archieven Notarissen in Overijssel, inv.nr. 3171 (G.B. ten Pol te Ootmarsum) dd 7 en 14 dec. 1818, aktenrs. 497 en 499
2. Voor dit verhaal zijn de gegevens gebruikt aanwezig in het archief gem. Tubbergen: Markeverdeling Hezigen, doos 3, map 3 en 4
3. RAO, Archieven Notarissen in Overijssel, inv.nr 3222 (J.A.H. ten Pol te Ootmarsum) dd. 1 en 8 april, aktenrs. 77 en 82
4. C.J. Snuij, 'Mededelingen over Ootmarsum', in: Verzamelde Bijdragen tot de Geschiedenis van Twente, (Hengelo-Schiedam, 1975) en het Oud-archief der gemeente Ootmarsum, inv. nrs. 2 en 3
5. Oud-archief der gemeente Ootmarsum, inv. nr. 59

TENTOONSTELLING

AARDSE PARADIJZEN II

DE TUIN IN DE NEDERLANDSE KUNST, 1770 TOT 2000

Rijksmuseum Twente te Enschede - 19 juni t/m 29 augustus 1999

Op de expositie *Aardse Paradijzen II* staat de kunst van de late 18de, maar vooral van de 19de en 20ste eeuw centraal. De ongeveer 150 kunstwerken laten zien hoe Nederlandse kunstenaars met het thema tuin zijn omgegaan. In deze periode is sprake van een 'democratisering' van de tuin ten opzichte van de 15de tot de late 18de eeuw. Vóór 1700 was de tuin met de cultuur daaromheen gebonden aan elites; die van het hof, de hogere burgerij en een brede middenklasse. Sindsdien is de tuin geleidelijk "van iedereen" geworden. Daarvan getuigt de hedendaagse tuinmode met al zijn tuincentra, tuintijdschriften, tuintelevisie-programma's, alsook de sterk gegroeide belangstelling voor natuurbehoud en natuurbeleving in al zijn vormen. Aan deze moderne aspecten besteden de tentoonstelling en de rijk geïllustreerde catalogus speciale aandacht. Ook komt de vraag aan de orde welke toekomst tuin en park te wachten staat. De tentoonstelling is ingericht rondom vijf thema's.

Privé en openbaar (met o.a. aandacht voor kasteel Twickel en het Volkspark in Enschede)

Tuin en seizoenen / Leven in de tuin / Ontwerpen van tuinen en parken / Kleur en droom

Zie voor verdere informatie de speciale *tentoonstellingskrant*, die gratis bij het museum verkrijgbaar is.

Openingstijden:

Dinsdag t/m zondag en feestdagen van 11.00 tot 17.00 uur

DUIVENTILLEN IN TWENTE EN SALLAND

Reactie op: Duivenhouden nog steeds een heerlijk recht? door H.J. Kleerbezem in 't Inschrien jrg. 30 nr. 4, oktober 1998, p. 104-112

Het artikel van Helmig Kleerebezem over duivenhouden en duiventillen in Twente was bijzonder lezenswaardig. Graag ter aanvulling nog het feit, dat in de collectie van de Jan Jans-tekeningen van het Van Instituut een exemplaar berust uit de jaren twintig, waarop eveneens de duiventil van de heer Dikkers uit Borne is weergegeven (houten kast, zadeldakje met pannen, vier palen).

De duiventil op het erve Berends aan de rand van Stift Weerselo is nu dus ook onderzocht. Gezien de 'stijlnabootsing' van het geheel is het aannemelijk dat hij zijn oorsprong vond in de hobby van Frans Stork voor duivenhouden bij de villa 'de Grundel' te Hengelo (O) en uit de periode 1903-1918 dateert.

Minder bekend is, dat ik zelf in het kader van een door KCO te Zwolle gestarte wedstrijd voor moderne duiventillen een 'neo-ruraal' ontwerp maakte voor de kunstvereniging te Bathmen, enkele jaren geleden. Mijn uitgangspunt was de Weerselose duiventil, die ik voor dat doel heb opgemeten. De grondvorm hield ik aan, maar de paal was langer en de duivenslag zelf had de plattegrond van een Grieks, gelijkvormig kruis. Timmerlieden in Bathmen construeerden deze duivenslag, die daarna een passende plaats vond bij de Ned. Hervormde kerk aldaar, middenin het dorp. Kraaien nestelden al gauw in de hoge duiventil. Ook hier was een centrale torenspits met windvaan aangebracht.

Mijn ontwerp werd, samen met de tekeningen van andere ontwerpers, in een aanpalend kunstzaaltje tentoongesteld. Een bonte variatie van ook zeer eigentijdse tillen was in de kom van Bathmen opgesteld (enkele staan er nog steeds).

Na afloop van de expositie in de 'gebouwde omgeving' (enkele voorbeelden werden gehandhaafd) werd mijn geesteskind overgebracht naar een weiland in het ten zuiden van Bathmen gelegen boerengehucht Dortherhoek, niet ver van de Gelderse grens. Daarbij werd het houtwerk donkergroen geschilderd (zonder mijn voorkennis).

Verder levert het gericht doorbladeren van het fraaie kijkboek 'Een kabinet van Twentse gezichten' door drs. A.L. Hulshoff (Bussum, 1971) nog een aantal verdwenen duiventillen op.

Een waterverftekening van Andries Schoemaker uit 1729 van "'t Hof te Boekelo" toont op het snijpunt tussen twee vleugels (hoekpunt gebouw) een houten duiventil, zeshoekige duivenslag met dito dakje, staande op een centrale paal. Hier zijn weer adellijke rechten voor het duivenhouden in het geding. Dezelfde tekenaar vereeuwigde de door Kleerbezem afgebeelde geveltillen van het Twickelse poortgebouw, getekend in 1727 (gesloopt). Cornelis Pronk vereeuwigde rond 1732 het eveneens verdwenen linker bouwhuis van Huis Diepenheim (wellicht gebouwd in het laatste kwart van de 17de eeuw). De kopse gevelzijde aan de gracht bezit een recht-

hoekige houten duiventil met lessenaarsdakje van pannen, overkragende op consoles. Verder bezat de enkele jaren geleden kundig gerestaureerde 'Vicarie' nabij het Weerselose Stift onder de dakrand aan de straat een horizontale geveltil met vlieg-gaten, door mijn vader nog op kleurendia vastgelegd. Nauwgezet speurwerk zal nog meer verdwenen duiventillen kunnen opleveren!

Everhard Jans

Ontwerp Everhard Jans - Op til '95 Bathmen

Zwaleman

KRENTENWEGGE EN OOIEVAAR

Mijn zoon en collega, verslingerd als hij is aan geschiedenis, duikt regelmatig het archief in van de Achterhoekse editie van zijn krant, voorbeeldig opgeborgen in het gemeentearchief van Lochem. Met het oog op het komende millennium-einde publiceert het Gelders Dagblad namelijk terugblikken op het nieuws van de afgelopen eeuw. Dat gaat van jaar tot jaar en dus kwam ook zijn eigen geboortjaar 1952 aan de orde.

“Je denkt toch niet, dat je daar jezelf al tegenkomt?”, schamperden de collega's, maar ze moesten beschaamd zwijgen toen dat wel degelijk het geval bleek te zijn en niet bij de familieberichten op een advertentiepagina. Nee, de plaatselijke correspondent van de toenmalige Gelders Overijsselse Courant (wij woonden op dat moment in Goor) had het verschijnen op deze aardbol van het jochie een bericht waard geacht en de redactie in Lochem had warempel die gedachte gehonoreerd. Nu moet ik er wel bij zeggen dat het bericht niet direct de familiegebeurtenis betrof, maar eerder de weerslag daarvan op het lokale gemeenschapsleven. Daar was ineens een bonte stoet verschenen van mannen en vrouwen in diverse klederdrachten van Oost-Nederland. Zij torsten een enorm krentenbrood, waarmee zij halt hielden voor onze deur. Het waren leden van volksdansgroepen uit Twente en Achterhoek, waarmee ik toen nauwe contacten had. Het aanbieden van een krentenwegge bij gezinsuitbreiding beleefde in die jaren een hoogtepunt. Dat had ook koningin Juliana ondervonden, toen na de geboorte van de huidige prinses Christina een delegatie uit Twente met zo'n enorme stoete paleis Soestdijk had bezocht. Ik was er bij en ik kan wijlen Wim Sonneveld verzekeren dat het rododendonderen van de lekkernij er niet bij was. Het brood werd aangesneden, met de meegebrachte boter besmeerd en zowel de koningin als de aanwezige hofdignitarissen lieten het zich lekker smaken. Ik kan me niet herinneren of prins Bernhard het feestje ook heeft bijgewoond. Waarschijnlijk niet, want dan had hij de hoofdrol gespeeld. Zo'n brood behoort namelijk door de kraamheer te worden aangesneden.

In ons geval was ik dat dus. Het waren ook mijn relaties die het brood kwamen brengen. Ik schreef toen nogal eens onder het pseudoniem TUKKER en dat was evenmin verborgen gebleven als mijn huidige alter ego 'Zwaleman'. Het twee meter lange brood droeg dan ook het opschrift 'Veur Tukkers Jantje', zoals mijn inmiddels

volwassen zoon zijn collega's op de Lochemse redactie triomfantelijk kon laten zien. Het Van Deinese Instituut bewaart in zijn knipselarchief meer papieren bewijsstukken van dit Oost-Nederlandse levenskring-gebruik. Het blijkt al van vooroorlogse oorsprong te zijn, maar het was in de jaren twintig en dertig nog verre van algemeen en haalde daarom ook, met foto en al, de geïllustreerde pers. De onderschriften van die foto's suggereren dat het om een nieuw fenomeen ging en in zekere zin was dat ook waar. Maar helemaal nieuw was het toch ook weer niet.

Iets lekkers brengen wanneer moeder de vrouw in de kraam lag, hoorde er altijd bij. In onze streken kwamen de noabers 'met 'n krommen arm'. Aan die arm hing een mand met feesteten zoals beschuiten, eieren, koffiebonen en suiker. 'Kroamschudden' heet dat, maar er bestaat ook een Achterhoeks woord 'Weggenpruven' en dat slaat kennelijk op het traditionele krentenbrood. Dat paste ook onder een kromme arm, maar was eertijds niet zo groot als nu. Tegenwoordig komt er vaak een ladder aan te pas om het te kunnen vervoeren.

Een nieuw element in het gebruik, naast het toegenomen formaat, is het opschrift van gespoten suiker. Soms neutraal van inhoud, zoals in ons geval, soms ook van bijna carnavaleske aard. Ik herinner mij dat de vader van een groot gezin waarin het zevende kind was geboren, bij het aansnijden van de wegge als (goede?) raad te lezen kreeg: 'Geef acht!'.

Nieuw is zeker ook de toepassing van de krentenwegge als symbool voor allerlei nieuwe zaken. Werd de stoete (die men nergens zo lekker kan bakken als aan onze goeie kant van de IJssel) vanouds alleen gebracht wanneer een echtpaar 'wat jongs oaverewonnen' had, nu hoort hij ook al bij de opening van een nieuw gebouw of andere meer materiële zaken.

De ooievaar als kinderbrenger was in heel het land bekend, ook al kwamen plaatselijk de kindertjes elders vandaan. In Almelo bijvoorbeeld uit de kloosterput, in Rekken uit de kinderkolk. Wie anders dan de ooievaar moest ze daar uit halen? En wie anders zou moeder in de benen

hebben gepikt, zodat ze in bed moest blijven? Vloog er een ooievaar over het huis, dan riepen de kinderen: "Stork, stork, breng mij 'n breurken of 'n zusken!" De echte ooievaar is zeldzaam geworden, zeker achter de IJssel. Is dat misschien de reden dat hij nu, nagemaakt van hout of karton, steeds vaker te zien is in een voortuintje of op het dak? Vergezeld meestal van lijnen vol kinderwasgoed en ook al van opschriften voorzien. Alweer een stukje neo-folklore in het land van de levende volksgebruiken. Je hebt buurten (zelfs in de nieuwbouw van Hengelo) waar steeds dezelfde ooievaar van huis tot huis gaat. Een nieuwe vorm van noaberschapbeleven.

De eigenlijke ouderdom van de krentenwegge als geboortegeschenk is moeilijk te achterhalen. Het is wel duidelijk dat de komst van een nieuwe wereldburger al eeuwenlang gevierd is. In de Middeleeuwen en nog lang daarna sprak men van 'kinderbieren'. Een dagboek uit Buurse, zo vermeldt Cato Elderink, onthult dat in 1660 bij zo'n feest 32 tonnen bier door de kelen gingen!

Bij ons bleef het bij koffie, maar ook niet weinig. Want laat het nou veur Tukkers Jantje bij die ene krentenwegge niet zijn gebleven. Behalve de boerendansers kwamen ook collega's van de krant met een exemplaar aandragen. Er was geen uitdelen aan. Soms droom ik, dat er nog een stuk in de kelder ligt. Men zegt dat het daar hoe langer hoe lekkerder wordt!

TENTOONSTELLING

SPOREN IN ZANDSTEEN

Kasteel Huis Bergh te 's-Heerenberg - 26 juni t/m 19 september 1999

De tentoonstelling *Sporen in Zandsteen* laat aan de hand van twee soorten Westfaalse zandsteen - de Baumberger en de Bentheimer zandsteen - de nauwe culturele en economische betrekkingen zien, die tussen het westelijke Münsterland en het oostelijk deel van Nederland in de Middeleeuwen tot in de 17de eeuw hebben bestaan. Zulke betrekkingen waren er ook op technisch gebied: het was niet ongebruikelijk, dat Duitse en Nederlandse steenhouwers gezamenlijk op een bouwplaats werkten, of dat in Nederland bouwornamenten werden toegepast die in Duitsland waren gemaakt. Uit de bouwwerken aan beide kanten van de grens blijkt duidelijk, dat er door het transport van bouwmaterialen ook een ruilhandel was aan gereedschappen en architectonische bijzonderheden.

De tentoonstelling maakt deel uit van het project *Handel en Wandel tussen IJssel en Berkel*, dat door het Euregiofonds wordt gesteund.

Openings tijden:

Juni en september: 14.00-16.00 uur

Juli en augustus: 11.00 - 16.00 uur ; Zaterdag en zondag: 14.00 - 16.00 uur

AANWINSTEN BIBLIOTHEEK VAN DEINSE INSTITUUT

400 jaar Hervormden in Losser, schetsen uit de geschiedenis van de Hervormde Gemeente Losser: G.W.Th. van Slageren, St. Historische Kring Losser, (Losser, 1998)

Almelo in kleine monumenten: Gerard Vloedveld en dr. Henk Blokhuis (Hengelo, 1979)

Bijdragen en Mededelingen betreffende de Geschiedenis der Nederlanden: Kon. Ned. Hist. Genootschap Deel 113, afl. 3

Idem: Kroniek, lijst van de voornaamste in 1996 en 1997 verschenen boeken en artikelen op het terrein van de Nederlandse geschiedenis (Den Haag, 1998)

Door allen, voor allen, een heerlijk streven! Een kleine geschiedenis van het Kruiswerk in Nederland: Ned. Openluchtmuseum (Arnhem, 1998)

Overijssel. De provincie en Overijsselse gemeenten in kaart en aanzicht (Zwolle, z.j.)

Boerderijen en Enschede Deel 2: St. Hist. Sociëteit Enschede Lonnerker (Enschede, 1999)

'...Das Bester der Städte und der platten Landes jederzeits...' Aus dem Werden un Wirken des Westmünsterlandes, Kreis Borken (Borken, 1995)

Pas op veur de boezekerel, griezilverhalen en gedichten in de streektaal: Publicatie nr. 114 IJsselacademie (Kampen, 1999)

Van Pen tot PC - 50 jaar OBD 1948-1998: Eindred. D. ter Harmsel (Nijverdal, 1998)

Tussen divan en derailleur, ontdek uw plantenkennis in de hof van Twente: Girbe Buist (Oldenzaal, 1997)

Jaarboekje St. Historische Kring Vasse Mander Hezingen 17de jaar: div. auteurs (Vasse, 1998)

Jahrbuch des Kreises Borken, West Münsterland (Ahaus, 1998)

Bentheim Jahrbuch (Bad Bentheim, 1998)

Zwolle in het voetspoor van de Moderne Devotie, stadwandelingen en fietsroute: R. van Dijk en T. Hendrikman, uitg. ZwolleVVN/ St. IJsselacademie (Kampen, 1998)

Aardse Paradijzen, De tuin in de Nederlandse kunst 1700 tot 2000: Eric de Jong en Marleen Dominicus-van Sost, catalogus Frans Halsmuseum Haarlem en Rijksmuseum Twenthe Enschede, 1999

We zijn net zo thuis in de buurt als u

De Rabobank is een bank met een idee. Het idee dat je samen sterk bent. De Rabobank heeft als geen ander een traditie van samenwerken en bouwen aan relaties. Het is een bank van mensen vóór mensen.

Dat merkt u al snel in het persoonlijke contact. Elke Rabobank staat midden in de samenleving. Daarom zijn we vaak betrokken bij activiteiten in het bedrijfsleven, verenigingen en scholen. We weten wat er leeft, ook als het niet om bankzaken gaat. Kortom, we zijn een bank die net zo thuis is in de buurt als u.

Rabobank

ENSINK ANTIEK

*Meubelen 18e + 19e eeuw
Inkoop - verkoop - taxatie*

*Oldenzaalsestraat 31-33
7551 KN Hengelo
Tel. 074-2428744*

Oudheidkamer Twente

ANTIQUARIAAT GALERIJ REZA

MODERNE KUNST EN
OUDE BOEKEN
BOEKENZOEKDIENT

KORTESTRAAT 2
T/O ZOUTMUSEUM
POSTBUS 9 - 7490 AA DELDEN
TEL.: 074 - 3764792
GEOPEND:
DI/WO/DO: 14-18
VR: 12-21
ZA: 10-17 UUR

boekhandel Broekhuis

Sinds 1868

*Algemene en
Wetenschappelijke Boeken
en Tijdschriften*

*Kantoorartikelen en
Schrijfwaren*

School- en Studietoelagen

Multimedia

Broekhuis HENGELO

Enchedesestraat 19 Telefoon (074)2910267 Fax (074)2913892
E-mail: boekhandel.broekhuis@wxs.nl

Broekhuis ENSCHEDE

Marktstraat 12 Telefoon (053)4325210 Fax (053)4340550
E-mail: boekhandel.broekhuis@wxs.nl

Campus BOEKHANDEL

Drienerburgh Telefoon (053)4892414 Fax (053)4327229
E-mail: campus.boekhandel@tip.nl

Hilarius Broekhuis ALMELO

Koornmarkt 24 Telefoon (0546)456717 Fax (0546)811831
E-mail: hilariusbroekhuis@kwik-net.nl

BIJ KONINKLIJKE BESCHIKKING, HOFLEVERANCIER

HUIZE HÖLTERHOF

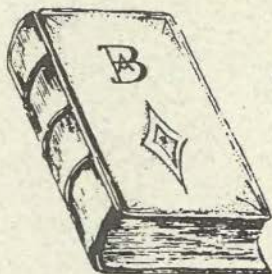
Hölterhofweg 325
7534 PT Enschede
Tel. 0543 - 4611306

Huize Hölterhof, moeilijk te vinden.....
Een openbaring om te ontdekken!

Van november t/m april:
diners-koffietafels
recepties-familieëunies enz.

Van mei t/m oktober:
55-plus vakantieweken,

Vraagt folder en programma.

A. Bonzet SPECIAAL BOEKBINDERIJ

DE OSSENBOER 44 - ENSCHEDE
tel. 053 - 4314069

**OOK UW BINDWERK
IS BIJ ONS WELKOM**

Wij zijn een niet te grote
binderij waar kwaliteit
en service nog
mogelijk is

*Gespecialiseerde handboekbinderij
voor particuliere- en rijksopdrachten
Levering franco door geheel Nederland
Kleine tot grote oplagen -speciale opdrachten.*